

D

Foto: Fohler / Aleksandar Lupašević

Beograd odavno nije imao aktivistu kalibra Borka Pavićević

strane VIII-IX

Beograd odavno nije imao aktivistu njenog kalibra

Dramaturškinja u više pozorišta u Beogradu, Zenici, Splitu, Skoplju, Ljubljani, Subotici, Prištini i Podgorici, osnivačica beogradskog teatra Nova osećajnost, učesnica pokreta KPGT, umetnička direktorka Beogradskog dramskog pozorišta, članica Beogradskog kluba nezavisnih intelektualaca, osnivačica i direktorka već kultnog Centra za kulturnu dekontaminaciju, Borka Pavićević preminula je pre tačno godinu dana. Bila je jedina od više stotina kolumnista Danasa koja je izdržala da piše bukvalno od prvog broja u junu 1997. do maja 2019. Većina od njenih 900 kolumni završila je u tri knjige: Moda, Postdejtonska moda i Glava u torbi. Kažu da je pisala i dok je ležala u bolničkom krevetu. Odložila je lap top rekavši da će tekst završiti odmah čim ustane. Nije ustala.

Borka je bila aktivista kakvu Beograd odavno nije imao. Uvek je bila spremna da se učlani u partiju Roma i tako im pomogne, da polkrene ili potpiše svaku peticiju protiv rata, nasilja, nacionalizma, rasizma, fašizma, mržnje, da učestvuje u brojnim manifestacijama i demonstracijama, pod vatrom odlazi na područja gde treba da se nešto pomogne, zalaže se za rehabilitaciju ljudi koji su bili za mir, od Josipa Reihl Kira do generala Vladimira Trifunovića, osniva pokret otpora protiv Đilasovih drvoseča platana u Bulevaru, zalaže se da Beograd dobije ulicu sa imenom, onog drugog, Đilasa... Za sve to dobila je švedsku nagradu Hirošima, nagradu Osvajanje slobode, nagradu Ruts Evropske kulturne fondacije, Orden francuske legije časti... A ministar kulture kao da ništa od toga nije primetio! Čak, što je dosad nezabeleženo, nije stigao ni telegram saučesća da uputi porodici. Ali, ko će za godinu-dve pamtiti njegovo ime i njegovu bruku.

Uz poslednji tekst Borke Pavićević u Danasu, objavljujemo i autorski tekst istoričarke Dubravke Stojanović.

G. Spasović

Kad biste prvi put videli Borku

DUBRAVKA STOJANOVIĆ

Ne znam da napišem tekst o Borki. Borka ne staje u tekst. Ni kad bih samo nabrajala ne bi se njena biografija mogla sabiti u ovaj broj karaktera, ni u slova kojima raspolazemo. Ne smem ni da pomislim na neku analizu svega što je Borka radila i uradila. Koliko je knjiga i tekstova napisala, pozorišnih predstava osmislila, dramatisovala, organizovala, omogućila. Koliko je institucija osnovala i vodila, pobuna predvodila... Sve barikade bile su njene od kad se na njih popela s 20 godina, pa sve do ovih poslednjih, protiv aktuelnog režima. Borila se za slobodu, za pravdu, za socijalnu jednakost, za žrtve, za žene, za manjine, za Hrvate, Bošnjake, Crnogorce, Albance... I sve vreme - za

NEĆU PISATI TEKST NI KAO
ISTORIČARKA, NI KAO LIČNI
BIOGRAF. NI KAO PRIJATELJICA.
PROBAĆU DA GA PIŠEM ZA
NEKOGA KO BI BORKU
VIDEO PRVI PUT, DA BIH PROBALA
DA UHVATIM ONO ŠTO JE ZA NJOM
OSTAJALO U VAZDUHU KAD BI
PROTUTNJALA DVORIŠTEM CZKD

bolju Srbiju. Da je ovaj tekst knjiga ni u nju to sve ne bi stalo.

Zato neću pisati tekst ni kao istoričarka, ni kao lični biograf. Ni kao prijateljica. Probaću da ga pišem za nekoga ko bi Borku video prvi put, da bih probala da uhvatim ono što je za njom ostajalo u vazduhu kad bi protutnjala dvorištem CZKD.

A da je vidite - morali ste. Ona je izgledala drugačije, hodala drugačije, govorila drugačije, gestikulirala drugačije. Kad bi vam prošla iza leđa nešto bi vas nateralo da se osvrnete, da biste videli šta je to? A i da se ne okrenete, po ponašanju drugih znali biste da se u dvorištu nešto desilo. Jer, kad bi ona prošla odjednom bi se atmosfera promenila, malodušnost bi se preokrenula u uverenje da će se sve nekako rešiti, učmalost zamenila osećanjem da se ipak sve može.

Kad biste Borku videli prvi put to bi iskustvo sasvim odudaralo od očekivanog čak i ako ste se dobro pripremili za taj prvi susret i dobro proučili njenu biografiju. Ako ste dolazeći u CZKD znali, na primer, da je Borka Pavićević njegova direktorka bili biste iznenađeni što vidite jednu gotovo anarhičnu pojavu, neformalnog ponašanja, koja galami i ljuti se na posetiocima, ali koja bi vam odmah postala prijatelj i primila vas u svoju kuću. Ako ste znali da je bila jedna od vođa studentske pobune 1968. godine zbunila bi vas njena večno prisutna biserna ogrlica koja je samo na njoj mogla da izgleda avangardno. Ako ste našli podatak da je bila stub jugoslovenske pozorišne avangarde, dramaturškinja *Ateljea 212*, osnivačica pozorišta *Nova osećajnosti* i pokreta *Kazalište Pozorište Gledališće Teatar*, direktorka *Beogradskog dramskog pozorišta* i jedan od stubova Bitefa, začudile bi vas njene haljine od teškog pliša bliže nekakvim istorijskim dramama i klasičnoj teatarskoj sceni. Njena starinska punđa bi se teško uklopila u zamišljeni lik te hodajuće revolucije, jedne od vodećih ličnosti civilnog društva, beogradskog antiratnog pokreta, pokretačice skoro cele nevladine scene, od *Evropskog pokreta u Srbiji* i *Beogradskog kruga* do njenog *Centra za kulturnu dekontaminaciju*. Njene bele čarape i crvene cipele teško biste mogli da zamislite kako stoje na svećanim podijumima na kojima je primila neke od najviših svetskih priznanja za svoj mirotvorni rad, od francuske *Legije časti*, preko nagrade za mir i kulture fondacije *Hirošima* i nagrade *Evropske kulturne fondacije* do, naravno, domaće nagrade *Osvajanje slobode*. A tek njeni postupci? Na primer ono kad vikne na one koji u *Centru* sede tako da zauzmu dva-tri mesta, pa na one koji ne isključe telefon, da ne govorim o onima koji pričaju dok traje predstava! Takvo spontano i sasvim ne-standardno ponašanje ne bi vam ukazalo da se radi o ženi - instituciji, koja ne samo da je radila u zvaničnim kulturnim ustanovama i bila čak i njihova direktorka, nego je osnivala nove, verujući da umetnost treba da ima i institucionalni okvir da bi ostavila što dublji i trajniji trag.

Ništa što sam znala o Borki nije moglo da me pripremi za prvi susret s njom. Vrlo se jasno sećam kad je to bilo, jednom u SKC, na osnivačkoj skupštini *Evropskog pokreta*. Imala je neku dugu šarenu hipi haljinu i, naravno, dovikivala je nešto s mesta. Pre toga sam čula i znala mnogo o njoj, ali baš takvu Borku nisam očekivala. Iz mog studentskog ugla ona je izgledala kao neki vrlo daleki svet. Sad znam da je taj *daleki svet*, ta Borka koju sam tad videla bila sloboda. Sloboda zvana Borka.

GLAVA U TORBI

Pasoš ili nitko

BORKA PAVIĆEVIĆ

„Živković delio pasoše za ambasadore Slobodne zone”

(Danas, 15. maja).

“**O**vo je slobodna zona, ili Zona slobode”, a svi oni koji su se spremili da daju svoj doprinos tome da ova zona opstane, a onda i da se proširi, da postane trajna u granicama Srbije, jesu „ambasadori slobodne zone” - u granicama Srbije, možda zato što se pitanje slobode postavlja i razrešava, ako je to moguće, u granicama Srbije. Jer pasoš, pravo na pasoš, je upravo ono što je svelo građane na građane Srbije, taman tako kako se to dogodilo i sa drugim državama „u regionu”.

U stvari ratovi devedesetih vodili su se i oko pasoša. Državljanstva, nacionalne pripadnosti, vlasništva. Pasoš je bio i ostao „linija razgraničenja”, osnovica etničkog čišćenja, posedovanje pasoša nacije, ili države u formiranju na osnovu odbacivanja i izbacivanja „drugih” bio je preduslov života, a neposedovanje „ispravnog” pasoša, progona, izгона i smrti.

Ko si ti, pitali su Dubravku Ugrešić nakon ispitivanja za domovnicu i pasoš, kojim jezikom govori i kome pripada, dakle ko si ti, a njen čuveni odgovor bio je: „Nitko”. Taj „nitko” imao se istrebiti. Tako su kao što znate, ili ne znate, ili nećete da znate, stotine hiljada ljudi ostajali bez ikog svog, doma, a i života. „Čisto” ime i prezime, „čisto” mesto stanovanja, „čisto” poreklo, „čisto”, bili su preduslov života i kretanja, bili i ostali. Ništa strašnije do gubitak života bila je, i ostala, borba za papire koji dokazuju identitet ljudskog bića suverenitet država građanih i izgrađenih u odnosu na one „druge”.

Upravo zato Civilni pokret otpora predlaže multidržavljanstvo 1992. godine, kao uslov da rata ne bude. Dalje da ga ne bude. „Znajući da u Jugoslaviji ne postoje ni etničke, ni nacionalne, ni političke, ni konfesionalne, ni interesne većine. I da najveće manjine teže ostvarenju deklarisanog, legitimnog cilja - nacionalnim državama. I da nacionalni ciljevi ne postoje sami po sebi - određeni su načinom svoga ostvarivanja, koji istovremeno pokazuje i tajne ciljeve.

Uvereni da svaki čovek ima pravo na život, slobodu, jednakost i sreću osnivamo Civilni pokret otpora koji će se zalagati za prava ljudi iz nacionalno mešovitim porodicama, ljudi koji se izjašnjavaju regionalno, ljudi koji pripadaju Nacionalnim manjinama, ljudi koji su jugoslovenske nacionalnosti...”

A onda su nam zbog svega toga i još mnogo čega uvedene vize. Nežaboravan je vizni period, nezaboravni redovi pred konzulatima i ambasadama zapadnih zemalja, kako se CZKD nalazi u Birčaninovoj ulici i kako je nemački konzulat tik do nas, a švajcarska ambasada malo uz ulicu bila, italijanska malo dole niz ulicu bilo je dana da se red za vize umalo spajao. Prvo borba za pasoš, državljanstvo, mesto prebivališta, a onda borba za vizu.

Čitav neljudski proces sa pasošima i dokumentima tokom formiranja, a i posle novih entiteta, nastao je u časovima prestanka važenja jugoslovenskog pasoša. Teško je sporiti da su svi oni koji su glasali za nacionalne stranke ipak podrazumevali opstanak Jugoslavije, bez obzira što su se u datom času devedesetih opredeljavali glasajući „kao i svi drugi”.

Suzan Bak Mors govori u svojim analizama arhitekture, političnost arhitekture kako postoje teritorijalne i vremenske države, odnosno one vezane za teritoriju i one koji se prostiru u vremenu, SAD i SSSR. Čini mi se, na osnovu svega što vidimo oko sebe, i ne samo oko sebe, i Jugoslavija je država u kategoriji vremena.

Neue Slowenische Kunst (NSK) umetnička grupa formirana osamdeset i četvrte u Ljubljani, 1992. godine formira Državu NSK, i ta država ima pasoš. Država u vremenu.

Imam i pasoš republike Vevčani, nastale u odbranu vode, potoka koji i danas protiču ovim čudesnim mestom u Make-doniji, stanovnici su branili vodu, branili su potoke, i tako su borbom za vodu i njen protok formirali republiku.

„Na Cetinjskom bijenalu (2004) albanski umetnik Albert Heta izvodi rad „Ambasada Republike Kosovo, Cetinje, Srbija i Crna Gora”. Na zgradu bivšeg poslanstva Kraljevine Srbije aplicirani su tabla, grb i zastava Albanije. Posle velikog medijskog pritiska i pošto je rad i fizički oštećen, direktor Bijenala Petar Čuković odlučuje da ga ukloni sa izložbe, odnosno iz javnog prostora...”!

„Jedna od tvrdnji koju Škeljzen Malići iznosi u svom eseju „O normalnosti” iz 2000 godine, tvrdnju sa kojim je Beograd morao da se složi jeste da se Kosovo svetlosnim godinama udaljava od Srbije”. (Vladimir Tupanjać)

Ne znam tačno u kom času je grupa „Škart” počela da se bavi pasošima kao simbolom slobode ili zatočeništva, kreacije ili apatije, bilo je to u toku rata, ali ono čega se precizno sećam, jeste veliki efekat suočenja i mašte istovremeno jeste da su na gostovanju u Stokholmu kada smo petnaest dana bili učesnici Evropske prestonice kulture (CZKD), kada su iz pokretnih kioska Škartovci delili bonove kao zamenu za pasoš i identitet. Sećam se i da su škartovski pasoši bili „umotani” u radničke pantalone i zakopčavali se dugmadima o kojima se drže tregeri tih pantalona. Konceptualno na tim pasošima nije pisalo ništa. Tako je izgovoreno ono veliko „Nitko”.

Kako ono kažemo kada nas opljačkaju i uzmu nam dokumenta. Kažemo, „Nije važno za pare, ali dokumenta... da su mi ostavljena dokumenta”. Panika, frka, u svetu u kome su kartice sve, i u kome je identitet čoveka ravan papirima koje poseduje. Barem bi mi ovde trebalo da znamo kako izgleda izgon čitavih naroda. Bez „papira”. I kako izgleda beg od zla i nasilja bez papira kao uslova za prijem i azil.

Partija na vlasti SNS programski guta simbole i njihovo značenje „u narodu” da bi se „ugradila” propagandno u onaj tok istorije koji je propagandno jak u datom trenutku. Na taj način, gutajući „sve što je svetlo” od Josipa Broza Tita i Zorana Đinđića do Crkve. SNS se prosto naseljava u istoriju i tekovine istorije i kulture zemlje, „ugrađuje” se baš onako kako to čini u privredi i ekonomiji. Na taj način SNS relativizuje sve pojmove o značaju i veličini onoga čega se dohvati da bi se legalizovao i legitimizovao. I nikada kraja smelosti da se neko ili nešto uzme u usta.

Ravnopravnost koju SNS uspostavlja sa značajnim ljudima i datumima u istoriji zemlje potpuno je zapostavljena. I efektna kao iznenađujuća. Odjednom skoče i počnu da isisavaju smisao i pilotiraju ga u pravcu koji im odgovara. Napad i okupacija simbola i tekovina je oduzimanje duše narodu.

Međutim, opozicija odsustvuje iz borbe za značenja i za ono što ima simboličku moć, što znači i mesta traume u kojima se zameće promena i pobuna. Naime, iščitavanja iz stvarnosti onih mesta u kojima se i praktično i simbolično prelaju gotovo svi politički fenomeni koji sa pravom izazivaju ogromno nezadovoljstvo ljudi i potrebu za boljim, ili dostojanstvenijim životom. To jeste da realan događaj, koji po svojoj snazi postaje i simboličan, bude mesto politike.

Pasoš se preselio iz realnosti i od neprekidnih zahteva za pravnom državom koja nikako da dođe dok oni što nemaju pasoš, ili nisu podobni građani na bilo koji način ne uzmu stvari u svoje ruke, pasoš se preselio u umetnost koja katarzira fenomen stajući na mesto traume, na mesto onoga „Nitko”, kao što su u ovom času mnogi, a i oni iz hotela „Bristol”.

Kada se već slobodna teritorija, ili država u vremenu svela na „Slobodnu zonu”, i u simboličnom smislu, raduje što se jedan najpraktičniji i najsimboličniji dokument kao što je pasoš našao na dnevnom redu. I što ta gesta pokazuje pretenziju izlaska iz „Slobodne zone” u spoljni svet i slobodu kretanja, jednom od osnovnih ljudskih prava. Za sve ljude.

Kolumna je objavljena 19. maja 2019.